

УДК 159.923

ЛИТВИНЕНКО І. С.

Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського

РОЛЬ ВОЛОНТЕРСТВА У ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВНЗ

У статті обґрунтовується важливість волонтерства як додаткового ресурсу професіоналізації особистості майбутніх психологів та можливості якісного визначення майбутньої сфери професійної діяльності, розуміння соціального сенсу професії.

Ключові слова: волонтерство, професіоналізація, діалог, життєва ситуація, сенс професії, комунікативна компетентність, якісне професійне визначення.

Сьогодення нашого суспільства – це час змін у всіх галузях життя, це формування нового мислення, залучення широких мас до активної творчої діяльності, спрямованої на підвищення якості життя. Зрозуміло, що цей процес потребує наукової рефлексії, наукового забезпечення. З цього випливає, що підвищується значущість гуманітарних наук, серед яких чільне місце посідає психологічна, яка є найважливішою у системі наук про людину.

Психологічні закономірності пронизують усі галузі діяльності людини, всі соціальні процеси. Активізація творчого потенціалу кожної людини, її бажання бути причетною до прогресивного руху держави вперед, складає передумову і найважливішу мету стратегічного курсу держави на реалізацію демократизації, гуманізації. Від того, наскільки кожна людина буде активним учасником змін, конструктивного діалогу у житті, у політиці, залежатиме якість, темп просування держави вперед. Саме тому держава покладає величезну відповідальність на психологічні кадри, які допоможуть донести до свідомості кожного громадянина значущість поставлених державою задач і які усвідомлюють свою професійну відповідальність, роль у цьому складному процесі. Іншими словами йдеться про професіоналізм психологів, який «кується» психологічними факультетами ВНЗ.

Нині питання вищої психологічної освіти стали досить популярними і їхня актуальність не викликає сумнівів, оскільки всі ми є свідками психологізації суспільства, де «во главе угла» знаходиться психологічний чинник. Це означає, що професія психолога-практика користується величезним попитом. Психолог не тільки знає як, але і вміє «вибудувувати» гармонійні стосунки з людиною, виявляти емпатію, толерантність, повагу до її життєвої позиції, життєвого досвіду,

створювати комфортні умови для конструктивного діалогу з різними верствами населення. Тому, враховуючи провідну роль професії психолога, основний вектор модернізації системи професійної освіти спрямований у бік підвищення її якості, формування компетентності, становленню смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів, їхньої професіоналізації.

У науковій літературі широко представлена проблематика професійного зростання майбутніх психологів на етапі навчання у ВНЗ (Г.О.Балл, О.Ф.Бондаренко, Т.В.Говорун, С.Д.Максименко, В.Г.Панок, Н.І.Пов'якель, В.А.Семіченко, Н.В.Чепелева, Т.С.Яценко та ін.), однак, виокремлюються декілька аспектів, які залишаються ще недостатньо розкритими, серед них, наприклад, роль волонтерської діяльності у розвитку професіоналізації майбутніх психологів. З огляду на актуальність і недостатню розробленість вказаного напрямку, нами було визначено тему наукового дослідження: «Волонтерська діяльність як чинник професіоналізації особистості майбутніх психологів».

Тому метою статті є психологічний аналіз впливу волонтерської діяльності на професіоналізацію особистості майбутніх психологів.

Загальновідомо, що якість підготовки спеціалістів оцінюється перш за все якістю навчального процесу ВНЗ.

Тому головним завданням для нас стала – індивідуалізація професійної підготовки у рамках волонтерської діяльності, яка є одним із шляхів підвищення ефективності професійної підготовки та результатом якої є конкурентоспроможність, високваліфікованість кожного студента – майбутнього психолога (це якість процесу і якість результату).

Відомо, що професійна освіта має три самостійні і у той же час взаємопов'язані частини:

отримання студентами вищої освіти, яка відрізняється від середньої не більшою сумою знань, а новим поглядом, розумінням світу, місця людини у ньому; отримання вищої професійної освіти, яка формує професійне мислення; отримання професійних знань, теоретичних, практичних, необхідних для професійної діяльності у певній сфері практики. Як правило, сьогодні роботодавці найбільш зацікавлені у третій частині. Щодо очікувань психологів-практиків від ВНЗ зазначимо, що вони потребують компетентних випускників, що вміють ефективно вирішувати практичні задачі, надавати психологічну допомогу людям різного віку, різного рівня інтелекту, соціального статусу. Зрозуміло, що для цього необхідна комунікативна компетентність, одна з основних складових професійної компетентності. Так, наприклад Н.В.Чепелева характеризує когнітивну й операціональну компетентності, підкреслює, що основною характеристикою комунікативної є не скільки наявність необхідних теоретичних знань та сформованість відповідних комунікативних прийомів, скільки розвинута смислова сфера, що включає професійні смисли (особистісні професійні знання, професійне ставлення до клієнта, професійні ідеали, норми, цінності, смислотвірні мотиви професійної діяльності), а також «розвинуту особистісну та професійну рефлексію, яка, у свою чергу, є важливою умовою діалогічної взаємодії з клієнтом, вільної від тих чи інших особистісних нашарувань, контрпереносів та захисних механізмів» [8, с.686]

Як бачимо Н.В.Чепелева досить вимогливо характеризує особистість психолога-практика, підкреслюючи, що його робота з клієнтом – це завжди унікальна задача, оскільки унікальною є і кожна людина, з якою працює психолог. Основним інструментом впливу психолога на інших людей є він сам, його особистість, свідомість, мова, звички [1], оскільки робота з клієнтом – це синтез знань, творчості, який «відшліфовується не скільки навчанням, скільки вихованням, яке формує психолога як особистість з підвищеним почуттям відповідальності за свої професійні дії» [3, с.49].

Зазначимо, що у своїх наукових дослідженнях Н.В.Чепелева велику увагу у професійному становленні майбутніх психологів, формуванні їхнього професійної компетентності надає триаді «розуміння-інтерпретація-діалог», оскільки саме ці процеси «є підґрунтям ефективною професійної діяльності... і роблять теоретичні знання справді дієвими, забезпечують свідоме викорис-

тання необхідних технік, а не бездумне маніпулювання засвоєними у процесі навчання професійними прийомами» [9, с.272].

Для нас цінною також є думка Н.В.Чепелевої, яка підкреслює, що для майбутніх психологів великого значення набуває така професійна якість, як діалогізм, який включає у себе «безумовне прийняття іншого, вміння встановлювати ефективні контакти з людиною» [10, с.136].

Ми поділяємо думку науковця, оскільки вважаємо, що від уміння психолога-практика вести відкритий діалог з позиції поваги, віри у позитивні зміни свого клієнта залежатиме якість психологічної допомоги, розуміння ситуації, у якій опинилася людина, оскільки психолог-практик, у своїй професійній діяльності має справу з конкретною людиною, яка перебуває у конкретній життєвій ситуації, яка випала на її долю, а часткою створена нею самою і котра демонструє певну модель поведінки [7]. Саме тому майбутній психолог-практик повинен розуміти такий феномен як «життєва ситуація» (В.Г.Панок).

Уміння вести конструктивний діалог, ставити себе в ситуацію іншого (П.В.Лушин, Н.І.Пов'якель, Н.В.Пророк, Н.В.Чепелева) дозволяє професіоналу більше розуміти настрій, причинно-наслідкові зв'язки, особливості людини, бачити її і її життя як єдине ціле, а не як низку окремих життєвих ситуацій. Такий цілісний погляд, професійний підхід надзвичайно важливі, оскільки допомагають знаходити адекватні методи у роботі з клієнтом, здійснюючи індивідуальний підхід на гуманістичних засадах. На жаль, традиційна система професійної психологічної підготовки, використовуючи лекційні, практичні заняття та ін. практику, яка до речі часто проходить формально, демонструє таку картину: молодий спеціаліст після закінчення навчання у ВНЗ виявляє повну безпорадність, коли стикається з «живим» клієнтом, з його реальною проблемою, реальною життєвою складною ситуацією і своїм професійним завданням – допомогти людині, надати їй психологічну допомогу.

У результаті, молодий психолог-практик знаходиться у стані розчарування, розгубленості, фрустрації, оскільки розуміє, що між навчанням у ВНЗ і реальною професійною діяльністю існує величезна прірва: він не спроможний виконувати свої професійні функції, надати реальну професійну психологічну допомогу реальному клієнту, бачити взаємозв'язок низки життєвих ситуацій, у які він потрапляє, передбачати його поведінку, оскільки «за п'ять років навчання студент так і не побачив «живого» клієнта» [2].

Усвідомлюючи свою непрофесійність, молодий спеціаліст-психолог починає гонитву за сертифікатами, шукати курси додаткової професійної підготовки і це у той час, коли треба вже удосконалювати свою професійну підготовку! Озвучимо ще одну проблему професійної підготовки майбутніх психологів в умовах ВНЗ – це її стихійність. Поза увагою залишається «якісна визначеність» (С.Л.Рубінштейн) кожного студента, тобто: 1) розуміння кожним, у якій сфері він буде працювати після закінчення ВНЗ (ДНЗ, ЗОШ, ЗОШ соціальної реабілітації, банківська справа, соціальна служби, медичні, юридичні установи, спортивні школи, військомати тощо), 2) які психологічні знання найпотрібніші йому для певної практичної професійної діяльності, з якою віковою категорією він хоче і вміє працювати, до якої сфери найбільш підходить його індивідуальність, у якій площині лежать смисложиттєві орієнтації, від яких, врешті-решт, залежатиме його якісне включення у процес професійної підготовки. Як правило, випускники не можуть чітко сказати, у якій сфері діяльності будуть працювати. У більшості випадків вони йдуть на роботу за принципом «куди візьмуть», тобто відбувається стихійне працевлаштування. У результаті через деякий час такі молоді спеціалісти-психологи поповнюють «армію» невдах, випадкових людей у професії, тих, хто «себе не знайшов». Ми не торкаємося питання якісного, свідомого професійного самовизначення, яке має місце у юнацькому віці під час навчання у ЗОШ, коли молода людина свідомо визначається зі своїм професійним подальшим життям, оскільки це досить актуальна і глибока тема, яка потребує окремої уваги.

У контексті означеної проблеми ми вбачаємо, що волонтерська діяльність – це невичерпний позанавчальний додатковий ресурс, який допомагає:

- 1) розвивати професіоналізацію особистості студента-психолога;
- 2) поглибити інтерес до обраної професії;
- 3) розвивати почуття професійної відповідальності;
- 4) набувати практичний власний досвід співпереживання та рефлексувати його;
- 5) досвід формування цінностей;
- 6) свідомо робити якісне визначення своєї майбутньої сфери професійної діяльності, спираючись на свою індивідуальність;
- 7) розвивати комунікативні здібності, вміти вести конструктивний діалог з різними людьми за віком, соціального статусу тощо, зрозуміти соціальний сенс професії, підвищувати персональну пізнавальну активність, прагнення формувати якості, практичний дос-

від, необхідні у подальшій роботі, формувати психологічну готовність до самостійної практичної роботи після закінчення ВНЗ. Використання позанавчального процесу у єдності з навчанням (лекції, практичні, семінарські, та ін.) значно підвищують якість професійної підготовки, тому ми можемо сказати, що якість освіти – це не тільки якість результату, це і якість процесу.

Ми поділяємо точку зору Д.Г.Левітеса, який писав, що «якість освіти як процес є якість умов, які проектується і створюються в навчальному процесі» [4,с.35] а ми додамо, відповідно до індивідуальних особливостей кожного студента.

Отже, чим якіснішим, успішнішим, індивідуалізованішим буде навчальний процес професійної підготовки, тим краще студент буде підготовлений до практичної самостійної роботи, у якості молодого спеціаліста-психолога-практика. Організуючи волонтерську роботу зі студентами I курсу (зазначимо, волонтерською діяльністю охоплені студенти I-IV курсів) ми брали до уваги сучасну парадигму вищої освіти, зорієнтовану перш за все, на особистість та положення гуманістичної психології, одне з яких наголошує, що особистість здатна передбачити своє особистісне становлення, активно «планувати» свій особистісний розвиток. Це вказує на прийняття людиною на себе відповідальності за своє життя, у тому числі і за його важливу частину – професійне, на її вміння самостійно, якісно його організувати, планувати своє професійне майбутнє, свій образ професіонала.

Волонтерська діяльність студентської молоді проходила у рамках діяльності благодійного центру «Тепло поколінь» (організатор-керівник І.С.Литвиненко), де студенти мали можливість набувати практичного досвіду: вчитися ціннісному ставленню до кожної людини, розумінню того, що кожна людина – унікальна. Однак, цей досвід, професійний образ світу, професійна позиція повинні формуватися не стихійно. Тому ми вважаємо, що створення умов для професіоналізації особистості майбутніх психологів, формування професійного образу «Я» у кожного студента – найголовніша задача навчального процесу професійної підготовки. І вона може бути реалізована за допомогою керованої волонтерської діяльності.

Мета центру «Тепло поколінь» – надати кожному студенту можливість самостійно обрати сферу своєї волонтерської діяльності, визначитися з віковою категорією, соціальним статусом своєї аудиторії, враховуючи свої індивідуальні професійні інтереси, здібності, зрозуміти значу-

щість, соціальний смисл професії. Майданчиками волонтерської діяльності ми обрали: ДНЗ, ЗОШ, ЗОШ соціальної реабілітації, онколікарню для дітей, дитячі лікарні, медичні заклади, будинки для людей похилого віку та інвалідів, шпиталь учасників ВВВ, будинок дитини «Червоне сонечко», заклади для дітей з вадами зору, слуху, розумово відсталих, інтернатами для дітей-сиріт.

Задачі:

- надати можливість кожному студенту уточнити найбільш перспективне місце прикладання своїх сил – професійна спеціалізація;
- випробувати свої сили, ствердитися у правильності свого вибору, або зрозуміти, що «це не моє»;
- відчутти значущість, соціальний смисл професії, створити її образ;
- накреслити свій подальший професійний розвиток, тобто самостійно визначитися зі сферою професійної діяльності;
- зрозуміти наскільки професія відповідає власній індивідуальності і як завдяки професійній діяльності може розкритися, реалізуватися індивідуальність;
- набутти власний досвід у конкретній практичній діяльності, життєвій ситуації, у роботі з конкретною людиною;
- розширити «горизонти» професії;
- усвідомити, які професійно важливі якості необхідні для роботи з певною категорією людей та дітей;
- накреслити майбутній образ «Я-успішний професіонал».

Очікуванні результати: кожний студент є активним організатором та учасником своєї власної волонтерської біографії.

Волонтерська діяльність сприяє:

- якісному включенню кожного студента у навчальний процес;
- якісному визначенню студентом свого майбутнього місця роботи;
- формуванню відповідальної позиції за власну освіту, якість навчання;
- глибокому знанню професії, вмінню теоретичні знання застосовувати у практичній діяльності;
- зацікавленості у самоудосконаленні, розумінні смисложиттєвих орієнтацій в особистому та професійному житті;
- ціннісному ставленню до кожної людини, незалежно від віку, соціального статусу;
- ціннісному ставленню до професії.

Коротко опишемо про організаційні кроки волонтерської діяльності зі студентами-психологами першого курсу. На одне зі перших засідань благодійного центру «Тепло поколінь» були запрошені викладачі, керівники, представники закладів, в яких будуть працювати волонте-

ри. Кожен керівник розповів про специфіку свого закладу, пояснив, які завдання будуть виконувати волонтери-студенти, запросив відвідати цей заклад (були проведені ознайомчі зустрічі). За кожним студентом або групою студентів, яких об'єднувало бажання працювати, наприклад, у будинку людей похилого віку та інвалідів, або у будинку дитини «Червоне сонечко», були закріплені 1–2 викладачі-супервізори, які також були активними учасниками волонтерської діяльності.

Зазначимо, що попередньо була проведена низка групових, індивідуальних бесід зі студентами, на яких розглядалися питання:

- що означає термін «волонтер»,
- які якості потрібні, щоб працювати у волонтерському русі, де можуть працювати волонтери,
- волонтерський рух в Україні,
- знайомство з волонтерською діяльністю ближнього, дальнього зарубіжжя,
- що вони знають про волонтерську діяльність.

Особлива увага приділялась процесу самопізнання: студенти працювали з психодіагностичними методиками і за допомогою викладача склали свій психологічний портрет. Така робота дала можливість студенту скласти уявлення про співвідношення своєї особистості, своїх життєвих цінностей з обраною ланкою волонтерської діяльності, зрозуміти, наскільки вони узгоджуються між собою. Позитивною рисою в організації волонтерської діяльності студентів була спільна робота викладачів із студентами-волонтерами у позанавчальний час. Студенти мали можливість побачити своїх викладачів за межами лекційних аудиторій, тобто у практичній роботі, спостерігати, як теоретичні знання перетворюються на дієві. Така робота об'єднувала студента і викладачів в єдину команду і дозволила на практиці вчитися у досвідчених викладачів діалогу з людиною, розвивати емпатію, приймати кожного з позиції поваги, відкритості.

Для нас волонтерська діяльність – це професіоналізація особистості кожного студента-психолога, це, перш за все, – поглиблений інтерес до професії, формування компетентності, набуття свого власного практичного досвіду, отримання задоволення від своєї діяльності, це – удосконалення особистості майбутнього психолога, можливість крок за кроком самостверджуватися, відповідати вимогам професії, створювати свій чіткий, професійний образ «Я», тобто володіти «часовою компетентністю» [6].

Щоб отримати від студентської молоді зворотній зв'язок після проведених бесід, зустрічі з керівниками установ, відвідуванням закладів з ознайомчою метою, проведення круглих столів, зустрічі з провідними фаховими практичними працівниками, ми запропонували студентам відповісти на запитання: «Які професійні навички, особистісні якості допомагає розвинути волонтерська діяльність?»: студенти-волонтери відповіли: «емпатію» – 60%, «толерантність» – 40%, «зниження егоцентризму» – 50%, відповідальність – 50%, увагу до проблем інших – 45%;

«Що дає вам волонтерська діяльність у прогнозуванні свого майбутнього місця працевлаштування?»: майже 85% студентів-волонтерів, відповіли, що це дає можливість зорієнтуватися з питанням подальшого працевлаштування, якісно визначитися зі сферою професійної діяльності. (Для нас це дуже корисна інформація яка означає, що сам навчальний процес повинен набирати оберти індивідуалізації, диференціації);

«Що для вас особисто є привабливим у волонтерській діяльності?» респонденти відповіли: виявити себе – 60%, спілкування з людьми – 45%, набуття особистісного практичного професійного досвіду – 90%;

«Чи допомагає волонтерська діяльність у професійному становленні?» – всі студенти відповіли позитивно.

Як бачимо, студенти вважають, що волонтерська діяльність – це важливий ресурс професійної підготовки, де відбувається професійне становлення, розвиток професіоналізації особистості студентів-психологів, набуття практичного професійного досвіду у конкретній життєвій ситуації, у роботі з конкретною людиною.

Висновки

1. Волонтерська діяльність – додатковий ресурс професіоналізації особистості майбутнього психолога.

2. Волонтерська діяльність – могутній засіб набуття самостійного практичного досвіду, самовиховання у формуванні якостей, потрібних у майбутній професійній діяльності.
3. Участь у волонтерській діяльності відкриває кожному студенту можливість якісного визначення з подальшим місцем свого працевлаштування, сферою діяльності.

Список використаних джерел

1. Андриенко А.В. К вопросу о личностных и профессиональных качествах практических психологов / А.В. Андриенко // Инновации в образовании. — 2006. — №5. — С. 79—83
2. Боднар М.С. К вопросу о подготовке практического психолога / М.С.Боднар // Практична психологія і соціальна робота. — 2005. — №7. — С. 71—74.
3. Иванников В.А. Проблемы подготовки психологов / В.А.Иванников // Вопросы психологии.—2006. — №1. С. 48—52.
4. Левитес Д.Г. Качество образования и безопасность страны / Д.Г.Левитес // Мир образования — образование в мире.—2002. — №1. — С. 24—39.
5. Марголис А.А. Критерии профессиональной компетентности педагога-психолога / А.А.Марголис, И.В.Коновалова // Психологическая наука и образование.—2010.-№1.- С. 13—19.
6. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Под ред. Д.А.Леонтьева / Н.Нюттен — М.: Смысл. 2004. — 608 с.
7. Панок В.Г. Практична психологія: Теоретико-методологічні засади розвитку. [Монографія] / В.Г.Панок — Чернівці: Технодрук, 2010. — 486 с.
8. Чепелева Н.В. Особистісна підготовка практичного психолога в умовах вищого навчального закладу / Н.В.Чепелева // Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти: Матеріали методологічного семінару АПН України 16 грудня 2004 р. / За ред. академіка С.Д. Максименка: — К., 2005. — 716 с.
9. Чепелева Н.В. Формирование профессиональной компетентности практического психолога / Н.В.Чепелева // Проблемы та перспективи розвитку психології в Україні: Матеріали II з'їзду Товариства психологів України (Київ, 23—27 вересня 1996р.); [У16т., 18кн.]-Т.12. — Симпозіум «Теоретичні і методичні проблеми розвитку практичної психології»- К., 1996. — 163 с.
10. Чепелева Н.В. Формування професійної компетентності в процесі вузівської підготовки психолога-практика. / Н.В.Чепелева // Актуальні проблеми психології: Наукові записи інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д. Максименка. — К., 1999.-Вип. 19.—286 с.

ЛИТВИНЕНКО И.С.

РОЛЬ ВОЛОНТЕРСТВА В ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ В УСЛОВИЯХ ВУЗА

Роль волонтерства в профессионализации студентов-психологов в условиях ВУЗ. В статье обосновывается важность волонтерства как дополнительного ресурса профессионализации личности будущих психологов, как возможности качественного определения будущей сферы профессиональной деятельности, понимания социального смысла профессии.

Ключевые слова: волонтерство, профессионализация, диалог, жизненная ситуация, смысл профессии, коммуникативная компетентность, качественное профессиональное определение.